

Til Finansdepartementet

Oslo 16. juni 2005

Tilrådning om uttrekk

Innledning

Petroleumsfondets etiske råd tilrår at selskapene General Dynamics Corporation, L3 Communications Holdings Inc, Raytheon Co, Lockheed Martin Corp, Alliant Techsystems Inc, EADS Co (European Aeronautic Defence and Space Company) og Thales SA utelukkes fra Petroleumsfondet fordi de antas å være involvert i produksjon av klasevåpen.

I de etiske retningslinjenes punkt 4.4, første setning, heter det:

"Rådet gir tilrådning om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper."

I NOU 22: 2003, og gjennom den senere behandlingen av retningslinjene i Stortinget, er det forutsatt at klasevåpen skal være blant de våpen som hører med til denne kategorien våpen/ammunisjon. Rådet har lagt dette til grunn.

Begrunnelsen er at selv om klasevåpen ikke er underlagt spesifikke folkerettslige restriksjoner, kan det likevel være uetisk å bruke slike våpen fordi dette kan "bryte med grunnleggende humanitære prinsipper". Begrepet *grunnleggende humanitære prinsipper* omfatter krigførselsprinsippene om at skadepotensialet må veies opp mot den militære nytteverdi, og at det alltid må sondres mellom militære og sivile mål. Særlig det siste prinsippet (distinksjonsprinsippet) vil kunne brytes ved bruk av klasevåpen.¹ Dette gjelder for det første *under* angrep, fordi sprenglegemene spres over et stort område og det er vanskelig å finsikte slik at eventuelle sivile i området ikke rammes. Videre gjelder det også *etter* angrep, fordi mange klaseammunisjonstyper blir liggende igjen som blindgjengere og utgjør dermed en fare for sivilbefolkningen.

Klasevåpen er fellesbetegnelsen på våpen som består av en beholder som inneholder små bomber eller sprenglegemer. Størrelse og type av beholder, og type og antall småbomber, varierer. Våpnene lages med den hensikt å spre effekten av bombing over et større område av gangen. De kalles derfor gjerne "områdevåpen" ("area-weapons").

¹ Se NOU 2003: 22, side 142-143 om Graverutvalgets forståelse av *grunnleggende humanitære prinsipper*.

Man snakker gjerne om ulike "generasjoner" klasevåpen som er blitt utviklet siden annen verdenskrig. Den første "generasjonen" blir gjerne omtalt som "*Improved Conventional Munitions*" (ICM). Disse har mekaniske utløsermekanismer og har en høy blindgjengerprosent. Neste "generasjon" klaseammunisjon er beregnet på både å virke panserbrytende og samtidig skade militært personell. Disse kalles derfor "*Dual Purpose Improved Conventional Munitions*" (DPICM) eller "*Combined Effects Munitions*" (CEM). Slik klaseammunisjon har gjerne noe mer avanserte sikringsmekanismer som skal øke sjansen for at bomben detonerer, men også disse våpnene har gjennomgående høye blindgjengerprosenter. Selv klaseammunisjon som er utstyrt med selvdestrueringsmekanismer eller selvnøytraliseringsmekanismer kan i mange tilfeller medføre fare for blindgjengere, fordi disse mekanismene av ulike grunner ikke alltid virker.

Rådet har i denne omgang foreslått å utelukke selskaper som er involvert i produksjon av sentrale komponenter til klasevåpen. Sentrale komponenter vil typisk være selve bombebeholderen samt småbombene som utgjør ammunisjonen, i tillegg til andre deler som er vesentlige for at våpenet skal fungere.

Rådet har gjennomgått Petroleumsfondets portefølje samt referanseportefølje med tanke på identifisering av selskaper som er involvert i produksjon av slike klasevåpen som er nevnt over. Det understrekes at denne tilrådommen ikke inneholder en uttømmende liste over mulige produsenter av klasevåpen, og at nye tilrådninger om uttrekk på dette grunnlaget vil kunne komme senere.

Nærmere om klasevåpen

Det finnes flere leveringsmåter av klaseammunisjon. Blant den luftleverte klaseammunisjonen opererer man gjerne med ulike bomber, men også raketter med klaseammunisjon kan leveres fra fly. De luftleverte bombene er i utgangspunktet "fritt fall"-våpen, men kan være utstyrt med ulike typer styringsmekanismer. Bakkelevert klaseammunisjon kan skytes ut som artilleriprosjektiler, bombekastergranater eller missiler.

Estimer over blindgjengerandelen for klaseammunisjon, både med og uten selvdestrueringsmekanismer, varierer. Produsenter viser ofte til en feilprosent på 2 til 5. Militære har i en del sammenhenger akseptert en feilprosent på opp til 10-12. Mineryddere rapporterer ofte om andel blindgjengere på klaseammunisjon på 10 til 30 prosent. Det foreligger en rekke statistikker over feilraten ved bruk av klaseammunisjon,² både fra brukerne (for eksempel fra forsvarsdepartementene i Storbritannia og USA) og fra ulike humanitære organisasjoner og mineryddere.

Feilraten henger sammen med hvilken type ammunisjon det er snakk om, og også til en viss grad leveringsmetoden og forholdene der ammunisjonen lander. De seneste årene er klaseammunisjon i stadig større grad blitt brukt som rakett- eller artilleriutskutt ammunisjon, samtidig som bruken av luftlevert klaseammunisjon har minket. Det mest vanlige utskytningsystemet de siste årene er de såkalte Multi Launch Rocket Systems (MLRS). Humanitære organisasjoner har hevdet at klaseammunisjon utskutt på denne måten forårsaket over 4.000 dødsfall etter Gulf-krigen i 1991. Under denne ("Desert Storm") operasjonen i Irak hadde artillerilevert klaseammunisjon (med en kapasitet på 7728 sprenglegemer fordelt på 12 raketter) en feilrate på ca. 16 prosent. (Pentagons anslag i en rapport fra 2000).³ Dette betyr ca. 1236 udetonerte sprenglegemer i et område på 12 til 24 kvadratkilometer. Denne type klasevåpen har også vært mye brukt i den siste Irak-krigen.

² Se for eksempel <http://www.guardian.co.uk/military/story/0,11816,929367,00.html>
http://www.veteransforpeace.org/Officials_Hundreds_062103.htm

³ Human Rights Watch "A Global Overview of Explosive Sub-munitions", May 21-24, 2002.

Det at et område er blitt utsatt for klasebombing, gjør ofte at man ikke kan ta sjansen på å ta det i bruk til jordbruk eller andre sivile formål. Områder som har vært utsatt for klasebombing, må ryddes på en like ressurs- og tidkrevende måte som minefelt.

Sentrale komponenter

Som det framgår av ovenstående består et "klasevåpen" av en *beholder* som inneholder mindre *sprenglegemer*. Dette vil utgjøre de to hovedkomponentene. Begge typer komponenter består imidlertid av en rekke underkomponenter.

Selve de små sprenglegemene eller småbombene er naturligvis sentrale komponenter i et klasevåpen. Disse består bl.a. av selve sprengstoffet, beholderen rundt og en tenningsmekanisme eller sikring som gjør at sprengladningen detonerer. Dette er også nødvendige og sentrale komponenter. Beholderen som inneholder småbombene er som regel spesiallaget til dette formålet og må i så fall regnes som en sentral komponent i en klasebombe. Denne består også av flere underkomponenter. Alle beholdere vil ha en mekanisme eller sikring som gjør at beholderen åpner seg og slipper ut de mindre sprenglegemene. Både beholderne og småbombene vil i mange tilfeller ha styringsmekanismer som gjør at de kan styres inn mot målet, og at de treffer i riktig vinkel. Slike styringsmekanismer gjør det mulig å slippe klasebomber fra store høyder og dermed unngå antiluftskyts. De vil dermed også kunne anses som nødvendige og sentrale komponenter.

På grunn av svært stor variasjon i typer og produktspesifikasjoner innenfor samlebetegnelsen klasevåpen, vil Rådet ikke forsøke å etablere en uttømmende liste over hva som er "sentrale komponenter" i slike våpen. Det ovenstående avsnittet er derfor ment som *eksempler* på hva som kan være sentrale komponenter i klasevåpen.

Klasevåpen som ikke anses omfattet av retningslinjene

Produksjon av enkelte typer klasevåpen anses ikke å gi grunnlag for uttrekk. Dette dreier seg om såkalte "Advanced Munitions" av typen CBU 97/CBU 105 med småbomber av typen BLU 108. Antallet småbomber er lavt, maksimum 10 stykker per bombe, og disse er målsøkende og utviklet for å detonere når de treffer pansrede kjøretøyer. Dette er dermed ikke et "områdevåpen" som er beregnet på å ramme tilfeldige mål innenfor et avgrenset område.

Det er videre liten risiko for at sivile rammes *under* angrep av denne typen klaseammunisjon fordi antallet småbomber er så lavt. Et lavt antall gir også større pålitelighet fordi man da får plass til bedre sikringsmekanismer. Det er dermed liten fare for at sivile rammes *etter* et angrep fordi blindgjengerprosenten er svært lav. Rådet anser på denne bakgrunn ikke disse våpnene for å være i strid med grunnleggende humanitære prinsipper.

Selskaper som er involvert i produksjon av klasevåpen

Rådet har basert denne tilrådommen på informasjon som har vært mottatt og innhentet fra en rekke ulike kilder. I tillegg til eget søkearbeid, bl.a. gjennom databasene til *Jane's Information Group*, har vi innhentet informasjon fra Norsk Folkehjelps mineavdeling, Human Rights Watch' våpenavdeling, Den internasjonale landminekampanjen (ICBL), Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) og det britiske screeningselskapet EIRIS. Rådet har bearbeidet denne informasjon med sikte på å identifisere selskaper som er involvert i produksjon av klasevåpen.

Rådet anmodet medio april i år Norges Bank om å kontakte nærmere angitte selskaper med tanke på å få bekreftet opplysninger om eventuell involvering i klasevåpenproduksjon. Disse selskapene ble bedt om å svare på følgende spørsmål:

"In connection with the implementation of these Guidelines we have been asked by the Advisory Council on Ethics for the Government Petroleum Fund to enquire *whether it is correct that your company, or subsidiaries of your company, are producing, assembling or planning to produce or assemble: key components to air delivered or surface delivered cluster dispensers such as aerial bomb dispensers, rockets or other containers, and/or sub-munitions for such dispensers, such as ICM (Improved Conventional Munitions) or DPICM (Dual Purpose Improved Conventional Munitions) / CEM (Combined Effects Munitions).*"

De nedenstående selskapene mottok dette brevet i slutten av april 2005. Selskapene har gjennom denne henvendelsen blitt gitt anledning til å kommentere forslaget til uttrekk og bakgrunnen for det i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5.

Tilråkning:

Rådets tilråkning er å utelukke følgende selskaper fra Petroleumsfondets investeringsunivers i henhold til retningslinjenes punkt 4.4, første alternativ, som hjemler negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper:

General Dynamics Corporation bekrefter i brev datert 2. mai 2005 til Norges Bank at selskapet produserer "fuzes" (dvs. tennsatser) til BLU-97 som er sprenglegemene i ulike klasevåpen, bl.a. de som inngår i JSOW-A (Joint Stand Off Weapon). Dette er å anse som en sentral komponent i klasevåpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **General Dynamics Corporation** fra Petroleumsfondet.

L3 Communications Holdings Inc. bekrefter i brev datert 2. juni 2005 til Norges Bank følgende: "(...) *Norges Bank requested information regarding L-3 Communications involvement in the development and/or production of components for cluster munition dispensers or the sub-munition contained therein. Two companies within L-3 Communications Cooperation manufacture and design such products.*" Dette dreier seg om "safety and arming devices", dvs. sikringer og tennsatser, til ulike typer luft- og bakkeleverte klasevåpen. Dette er å anse som sentrale komponenter i slike våpen.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **L3 Communications Holdings Inc.** fra Petroleumsfondet.

Raytheon Company produserer ifølge sin egen hjemmeside⁴ JSOW og klaseammunisjon til disse: "*JSOW integrates the BLU-97 combined effects bomblets and the BLU-108 sensor fused weapon submunitions for area targets or armoured vehicles*". Dette er å anse som klasevåpen. Disse opplysningene er bekreftet av Jane's Information Group. Selskapet har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Raytheon Company** fra Petroleumsfondet.

Lockheed Martin Corporation produserer ifølge egen hjemmeside⁵ bl.a. ulike missiler som må kategoriseres som klasevåpen. Et av disse er MLRS M26-S. Dette er et bakke-til-bakke missil som skytes ut med feltartillerisystem av typen MLRS. M26 inneholder 644 stk. M77 DPICM klaseammunisjon/småbomber. Selskapet produserer også ulike andre varianter av

⁴ http://www.raytheon.com/products/stellent/groups/public/documents/content/cms01_055754.pdf

⁵ http://www.missilesandfirecontrol.com/our_products/firesupport/MLRS-M26_Rocket/product-MLRS-M26_Rocket.html

denne typen våpen. Disse opplysningene er bekreftet av Jane's Information Group. Selskapet har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Lockheed Martin Corporation** fra Petroleumsfondet.

Alliant Techsystems Inc. produserer klasebombe av type CBU-87/B, som innholder 202 stk BLU-97 sprenglegemer. Dette er et av de mest brukte luftleverte klasevåpen. Disse opplysningene er bekreftet av bl.a. Jane's Information Group. Selskapet har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Alliant Techsystems Inc.** fra Petroleumsfondet.

EADS Co. (European Aeronautic Defence and Space Company) bekrefter i brev til Norges Bank datert 8. juni 2005 at selskapet inngår i et "50%/50% joint venture" sammen med **Thales SA** (se under) i selskapet TDA. Ifølge brevet produserer TDA blant annet bombekastergranaten PR Cargo, som EADS beskrives slik: *"This is a submunition projectile for 120 mm rifled mortars. Equipped with dual-effect submunitions, it engages dismounted troops and light armored vehicles."* Ifølge Jane's Information Groups database *Infantry Weapons* inneholder PR Cargo 16 sprenglegemer.

Denne våpentypen er et "områdevåpen" og er primært ment brukt mot personell. Mineseksjonen i Norsk Folkehjelp bekrefter at bruk av artilleri- og bombekasterleverte klasevåpen medfører et stort humanitært problem.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **EADS Co. (European Aeronautic Defence and Space Company)** fra Petroleumsfondet.

Thales SA bekrefter på egen hjemmeside⁶ at selskapet inngår sammen med **EADS Co.** med 50% i selskapet TDA, og anbefales derfor utelukket på samme grunnlag som EADS Co. Thales har ikke besvart henvendelsen fra Norges Bank.

Rådet anbefaler å utelukke selskapet **Thales SA** fra Petroleumsfondet.

Tilrådommen er avgitt 16. juni 2005 av Petroleumsfondets etiske råd:

Gro Nystuen
Leder

Andreas Føllesdal
(sign.)

Anne Lill Gade
(sign.)

Ola Mestad
(sign.)

Bjørn Østbø
(sign.)

⁶ http://www.thalesgroup.com/ga/business_zone/defence/air_defence.htm